

## Konstantinápoly bővületében

### A IV. kereszties hadjárat és a francia történetírás születése

A középkori francia historiográfia kutatói egyetértenek abban, hogy a francia nyelvű történetírás kialakulása szoros összefüggésben állt a középkori francia expanzió folyamatával, különösen pedig a kereszties hadjáratokban való francia részvétellel, s ettől későbbi fejlődése során sem fog teljesen függetlenedni. Fejlődésének *három* nagyobb szakaszát szokás megkülönböztetni a 13-15. század közé eső időszakban, melyek földrajzilag is különböző *központokban* indultak virágzásnak.<sup>1</sup>

Noha e központok dinamikája és szellemi produktuma korántsem tekinthető azonos értékűnek, egy dolog kétségtelen, és bármelyik központ (egymástól egyébiránt korántsem elzárt) „termését” vizsgáljuk, egyértelműen kitűnik: *a francia nyelvű historiográfia minden alkalommal államalkotó tendenciák jelentkezésével párhuzamosan bontakozott ki, azoknak előkészítésében, érvényre juttatásában vagy éppen igazolásánál, illetve magyarázatánál*

---

<sup>1</sup> A különböző fejlődési fázisok ezúttal — kisebb eltérésekkel — *viszonylag pontosan* követik a századok változásait, és fő vonalakban az alábbi *témakörökhöz* kapcsolhatók: (1.) három „francia” keresztieshadjárat ellentmondásos élményanyagának és a *Capeting monarchia* kiteljesedésének szakaszához (13. század), (2.) a *százéves háború* első nagy korszakához (14. század), és (3.) a francia *monarchia dekompozíciójának* és *ujjászületésének* periódusához (15. század).

Ami pedig a központokat illeti, ha ezúttal nem számítjuk ide a francia civilizáció történetében többnyire külön tárgyalta, és önálló egységként kezelt *gazdag okszitán* ill. *provanszál* irodalmat (melynek nagyhatású költői produktuma volt, igazi *történetírása* azonban nem alakult ki), *öt* olyan *fontosabb központ* létrejöttét kell említenünk, melyek köré valódi francia nyelvű történetírás is szerveződött. A *területileg* jól meghatározható (bár bizonyos szempontok alapján még tovább bontható) körbe, az *időrendi* szempontokat is figyelembe véve, az alábbiak tartozhatnak: (1.) az *anglo—normann* kultúrkör, (2.) a *Szentföldön* (illetve a tágabb értelemben vett *Keleten*), (3.) a *francia monarchia északi* területein, ehhez kapcsolódva, de elkülönülten is érzékelhető (4.) *flandriai*, valamint (5.) Itáliában, különösen pedig az *Anjou befolyás* alá került *Dél-Itáliában*, kialakuló „regionális” központok. Ebben az időszakban (13. sz.) már a Mediterraneum keleti medencéjében a nyugatról érkezettek többnyire egyszerűen csak „*Franci*”-nak nevezték. Még érdekesebb, amikor a II. Endre magyar király által vezetett kereszties hadjárat esetében látjuk, hogy az arab források a velük szembenállókat „gyűjtőnéven” csak Frankoknak nevezik. V.ö.: MALOUF, A.: *A kereszties háborúk arab szemmel*, Bp., 1997, vonatkozó részei, GABRIELI, F.: *Chroniques arabes des croisades*, Paris, 1977., BOURDÉ, G.—MARTIN, H.: *Les écoles historiques*, Paris, 1983., pp. 18—22., EHRARD, J.—PALMADE, G. P.: *L'Histoire*, Paris, 1965., pp. 10—12., BEAUNE, C.: *Naissance de la nation France*, Paris, 1985, p. 283., lásd továbbá *Dictionnaire des Lettres Françaises*, dir. G. GRENTÉ, *Le Moyen Age*, par R. BOSSUAT—L. PICHARD, G. R. DE LAGE, Paris, 1964. (a továbbiakban *DLF.*), pp. 233—236, 555—556., BÁRDOSI V.—KARAKAI I.: *A francia nyelv lexikona*, Bp., 1996., pp. 25—28, 179—180, 187—189, 444.

játszott különleges szerepet. Ahol új állam született, ott többnyire a francia nyelvű történetírás is gyorsan megjelent, és részt vállalt az állam további kiépítésében.

Erre a jelenségre szolgált kitérő példát a „francia Kelet” történetírása és az első francia történetírók színre lépésének folyamata: az első prózában írott, francia nyelvű történeti művek ihletői a franciák Francia Királyságtól távol lezajló nagyszabású vállalkozásai voltak. Ez egyben azt is jelenti, hogy a francia historiográfia első képviselői valójában nem is Franciaország történetét írták meg, hanem egy kereszties hadjáratét, még pontosabban azoknak a franciáknak a történetét, akik az igen vegyes emlékezetű IV. kereszties hadjárat résztvevői és tanúi voltak, melyhez kapcsolódott az általuk létrehozott állam történetének elbeszélése: velük egyben kezdetét vette az „expanzióban lévő” franciák történetének, dicsőségének bemutatása.<sup>2</sup> Mint ismeretes, a Bizánc ellen forduló IV. kereszties hadjáratban is számos olyan személy vett részt, akik irodalmi tevékenységükkel már korábban is nevet szereztek maguknak. Közülük a leggyakrabban a már a III. kereszties hadjáratban is részt vett Conon de Béthune (1150k—1219/20 dec. 17), Hugues de Berzé (megh. 1220), Raembrant de Vauquières (Rimbaut de Vaqueiras, megh. 1207k) és a Châtelaine de Coucy (Guy de Thourotte, megh. 1203) nevét szokták említeni.<sup>3</sup> Igazi történetíróvá azonban, az átélte események hatása alatt a francia résztvevők közül hárman váltak: Geoffroy de Villehardouin, Robert de Clari és Henri de Valenciennes. Mivel nem eldöntött, hogy melyüknek, Clarinak vagy Villehardouin-nak sikerült elsőként írásba foglalni a hadjárat során szerzett élményanyagot, a francia történetírás őket *kettőjüket* tekinti az első francia történetíróknak. Ha mégis választani kell, a szakemberek szívesebben látják

---

<sup>2</sup> A korai kereszties hadjáratok széles körű forrásanyagára és francia vonatkozásaira lásd *D.L.F.*, pp. 233—236, LAVISSE, E. (dir. par): *Histoire de la France illustrée depuis les origines jusqu'à la Révolution*, III/1. (Luchaire), pp. 383—388., FIERRO-DOMENECH, pp. 271—272, 277—281., FAVIER, J.: *Dictionnaire de la France Médiévale*, Paris, 1993, pp. 324—329, 327., ZÖLLNER, W.: *A kereszties háborúk története*, Bp., 1980, pp. 141—154., ALPHANDÉRY, P.—DUPRONT, A.: *La Crétienté et l'idée de la Croisade* (postface de M. BALARD), Paris, 1995, pp. 265—337., HOWARTH, S.: *A templomosok titka*, Bp., 1986, pp. 189—203., PERNOUD, R.: *Les hommes de la croisade*, Paris, 1982, pp. 237—247., ROUSSET, P.: *Histoire d'une idéologie: La Croisade*, Lausanne, 1983, pp. 80—89., DUPRONT, A.: *Du sentiment national*, in „France des Français”, Paris, 1972., pp. 1440—1453., LONGNON, J.: *Les Français d'Outre-mer au Moyen-âge. Essai sur l'expansion française dans le bassin de la Méditerranée*, Paris, 1929. PERROY, E.: *Les Croisades de l'Orient Latin (1095—1204)*, Paris, 1973., SETTON, K. M.: *History of the Crusades*, I—III., Philadelphia—Madison, 1955—1975., Uő.: *The Papacy and the Levant (1204—1571)*, Philadelphia, 1978, I. köt., BOZSÓKI P. G.: *Kereszties hadjáratok*, Szeged, 1995., MEYER, H. E.: *Bibliographie zur Geschichte der Kreuzzüge*, Hannover, 1960., LONGNON, J.: *L'Empire Latin de Constantinople et la Principauté de Morée*, Paris, 1951.,

<sup>3</sup> *D.L.F.*, pp. 175—176, 219—220, 382, 617—618., a kortárs szerzőkre és a vonatkozó dokumentumokra lásd DUFOURNET, J.: *Les écrivains de la Quatrième Croisade. Villehardouin et Clari*, Paris, 1973, II., pp. 391—451., COULET, N.: *Ceux qui conquièrent Constantinople. Récits de la quatrième croisade par G. de Villehardouin et R. de Clari*, Paris, pp. 5—18. A kutatóknak természetesen a korból gazdag bizánci forrásanyag is a rendelkezésére áll, melyet ezúttal nem érintünk. Közülük a leggyakrabban Nikétasz Khoniátészre és Georgiosz Akropolitészre szoktak hivatkozni. V.ö.: MORAVCSIK, Gy.: *Bizantinoturcica*, I—II, Berlin, 1958, I., pp. 137—139, és 271 skl.

„elsőtörténetrókénit” a szebb, színvonalasabb és elegánsabb mű szerzőjét, az arisztokrata Villehardouin-t.<sup>4</sup>

A nagy vállalkozás harmadik, talán legkevésbé ismert krónikása, Henri de Valenciennes, ugyancsak a Francia Királyság északi részéről származott, s a Latin Császárság második császáranak, Henriknek (Henri de Hainaut, 1174k.—1216.O6.11.) a bolgárok elleni harcait (1207—1216) írja le, Villehardouin művének mintegy folytatásaként „ragyogó, elegáns, epikus” stílusú prózában, melyen jól látható a vándordalnoknak az az eredeti törekvése, hogy gesztát írjon alexandrinusokban, melyet aztán *prózává hitelesített* a közönségigény és az írói szándék. A „Konstantinápolyi Henrik császár története” a Villehardouin-kéziratok egy részével egybefűzve maradt ránk. Henri de Valenciennes célja már teljesen világosan az volt, hogy Nyugaton maradt honfitársait mintegy *erőstésként* a Balkánon megalakult új, mindinkább élet-halál harcra kényszerülő latin államokba hívja.<sup>5</sup>

A Latin Császárság történetében a latin nyelvű történeti irodalomnak a franciához képest *szereényebb* szerep jutott.<sup>6</sup> Ezek az írások mind tartalmukban, mind pedig a koncepciójukat illetően némileg *eltérnek* a francia nyelvű anyagtól: *fő céljük* ugyanis annak bizonyítása, hogy a *görögök alkalmatlanná váltak* a relikviák őrzésére, ami nyilvánvaló magyarázatkeresés arra a már a kortársak részéről is egyre visszatérő vádra, hogy a keresztetek méltatlanul cselekedtek, mert a pogányok helyett keresztényekre támadtak, s egyben igazolni kívánja a „zarandokok” eljárását, és a korban *felbecsülhetetlen* értéket képviselő ereklyék *elrablását* is.<sup>7</sup>

---

<sup>4</sup> *D.L.F.*, pp. 304—307, 639., LANSON, G.: *Histoire illustrée de la littérature française*, Paris, év n. I., pp. 50—56., BÉDIER, J.—HAZARD, P.: *Histoire de la littérature française illustrée*, Paris, év. n., I., pp. 77—81., EHRARD—PALMADE, p. 11., NISARD, D.: *A francia irodalom története*, Bp. 1872, pp. 35—50., POGNON, E.: *Historiens et chroniqueurs au Moyen Age*, Paris, 1952., pp. 6—89 (Robert de Clari) és 89—194 (Geoffroy de Villehardouin), *Grundriss der Romanischen Litteraturen des Mittelalters*, (a továbbiakban GRLMA), Heidelberg, 1986, XI./ 3., pp. 980—996. Érdekes módon BOURDÉ—MARTIN megfelelő fejezetében (pp. 11—57) viszont nem szerepelnek, ZINK, M.: *Introduction à la littérature française du Moyen Age*, Paris, 1992, p. 90., Uő.: *Littérature française du Moyen Age*, Paris, 1992, pp. 193—194. Dufournet két kötetben adja a szövegek legrészletesebb összehasonlítását és legalaposabb elemzését. Egyébiránt a kutatás jelenlegi állása szerint a „két első” francia történetíró nem állt semmiféle kapcsolatban egymással, nincs jele annak, hogy tudtak volna bármit is egymásról. Nevük egymás művében nem szerepel. Természetesen a történesek fonala és a legfontosabb résztvevők tetteinek említése összefüzi szövegeiket: így pl. a Clari-féle csapattesthez tartozó Pierre Bracieux nevét Villehardouin is gyakran említi. GEOFFROY DE VILLEHARDOUIN: *Bizánc megvétele*, (ford. SZABICS I.), Bp., 1985., XXXIV és LXXXIV. fej., p. 59, 135. (a továbbiakban erre a kiadásra hivatkozunk).

<sup>5</sup> *D.L.F.*, p. 374., BÉDIER—HAZARD, p. 81., FAVIER, J.: *Le temps des Principautés*, „Histoire de la France”, II., Paris, 1984, pp. 326—327., DUFURNET, II., 330—331., COULET, pp. 297—313., LONGNON, J. (ed.): *Henri de Valenciennes, Histoire de l'Empereur Henri de Constantinople*, in „Documents relatifs à l'histoire des croisades” t. II.” Paris, 1948.

<sup>6</sup> A latin nyelvű munkák közül leggyakrabban Gunther de Pairis Márton apát „relikvia-leltárához” készített előszavára szoktak hivatkozni. COULET, pp. 211—213.

<sup>7</sup> A Bizánc elleni támadást igazolni kívánó szerzőkkel szemben viszont a leggyakrabban az „Hugues de Berzé Bibliája” címen ismert, mély megbánást mutató, gyónásszerű hangulatot tükröző, francia nyelven írott szöveget szokták idézni, mely valójában egy *moralizáló költemény*, melyben Hugó úr, a hadjárat egyik résztvevője, korának ismert trubadúrja, nem sokkal halála előtt visszatekint a frankok által elkövetett bűnökre. „Az Úr elfelejti, ki reája nem emlékezik...” Hugues de Berzé (Uc de Berzic) költő (megh. 1220k.). *D.L.F.*, p. 382., COULET, pp. 315—316., DUFURNET, II., pp. 398—401. Krónikájában Villehardouin is szól róla,

A historiográfia későbbi fejlődése azt mutatja, hogy a IV. kereszteshadjárat élményanyagából, vagyis a Villehardouin- és Valenciennes-féle hagyományokból táplálkozó történetírásnak igazán már *csak francia nyelven* akadt folytatása, *Chronique de Morée* címen.<sup>8</sup> Morea története, mint ismeretes, a Villehardouin-családdal szorosan összefonódva alakult, s a 13. század második felétől (1267), a külső körülmények nyomása alatt a nápoly—szicíliai állam hűbérévé lett, s az általános keleti *Anjou-expanzió* részeként, annak védelme alatt élt tovább.<sup>9</sup> Levante francia nyelvű történeti irodalma tehát a *keresztes lendület* része és kísérőjelensége, valójában azonban a Bizánc megvételekor átélt élményanyag hatása alatt született meg, majd tovább gazdagodott a 13. század nagy expansziós tevékenységének következtében, s a maga oldaláról hozzájárult ahhoz, hogy ez a század a francia nyelvű historiográfia látványos fejlődését is magával hozhatta. Fontos és életképes *szellemi központok* alakultak ki a Francia Királyság területén kívül, sőt, *megelőzve* az otthoni történetírást, ezek a központok produkálták a 13. sz. végéig a francia nyelvű történetírás *legszebb és legmaradandóbb* alkotásait: ennek a folyamatnak köszönhetően kezdtek el írni az első, *francia nyelven eredeti* alkotásokat létrehozó és a történelmet *prózában* művelő francia történetírók: Villehardouin, Clari, Valenciennes, Ernoul... Mindenesetre aligha kétséges, hogy a franciáknak a Mediterraneum keleti medencéjében való megkapaszkodása a francia történetírás számára is igen fontos esemény és nagyhatású *kollektív élmény* volt, mely *évszázadokra előre* meghatározta a francia expansziós és tágabb értelemben vett politikai törekvéseket, visszahatott a *francia politikai rendszer és mentalitás* belső fejlődésé-

---

#### VILLEHARDOUIN, IX. fejt., p. 19.

<sup>8</sup> Ez a jelenség valójában az általános tendencia része, tehát *általában* érvényes a keleti francia történetírássra, de különösen érvényes a franciák több mint egy évszázados balkáni (azaz *Romania-béli*) jelenlétére, melynek későbbi leírását mindenekelőtt a "francia Pelloponészosz", azaz *Morea* krónikája (*Chronique de Morée*) őrizte meg számunkra, mely Villehardouin és Valenciennes művét kiegészítve teljes áttekintést ad a francia Pelloponészosz egy teljes évszázadának eseményeiről. Az eseményeket 1204-től 1305-ig tárgyaló történet (eredeti információkat 1295-től tartalmaz) a 14. sz. elejéről származik és szerzője ismeretlen. A pelloponészoszi krónika nagy erénye, hogy a korábbi művek szövegeinek átvétele mellett támaszkodik más, *nem francia nyelvű* szövegekre (pl. egy velencei krónikára) és az igen gazdag *helyi hagyományra* is, amikor bemutatja Konstantinápoly elfoglalását, majd pedig a keresztesek berendezkedését a Balkánon. Ugyanakkor számos legendás részletet tartalmaz, és esetenként, például akkor, amikor a frank állam keleti berendezkedésének igazolására törekszik, vagy éppen annak jogszerűségét bizonygatja, néhol még a meglehetősen egyértelmű *hamisításoktól* sem riad vissza. Kiadva: LONGNON, J. (ed.): *La Chronique de Morée*, in „S.H.F.”, Paris, 1911., ZINK, *Littérature...*, p. 192., BÉDIER—HAZARD, p. 82., COULET, pp. 79—83, 287—293.

<sup>9</sup> A krónikának készült görög, katalán és olasz változata is. KAZHDAN, A. P. \*ed.): *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford, 1991. I. p. 446. A balkán-félszigeti Anjou-expanzióra lásd LAVISSE, III./2. (Langlois, Ch.-V.), pp. 95—98., FAVIER, *Dictionnaire...*, p. 678., RICHARD, J.: *Saint-Louis. Roi d'une France féodale, soutien de la Terre Sainte*, Paris, 1983, pp. 455—482., FIERO-DOMENECH, pp. 277—278., SETTON, *The Papacy...* I., 85—105, 140—162., LONGNON, J.: *L'Empire Latin de Constantinople et la Principauté de Morée*, Paris, 1949., CADIER, L.: *Essai sur l'administration du Royaume de Sicile*, Paris, 1891., JORDAN, E.: *Les origines de la domination angevine de Sicile*, Paris, 1909., LÉONARD, E. G.: *Les Angevins de Naples*, Paris, 1954., DURRIEU, P.: *Les Français dans le Royaume de Naples sous le règne de Charles Ier d'Anjou*, in „*Les Archives Angevines de Naples*” I—II, Paris—Rome, 1887. Történetének magyar származású elbeszélője Andreas Ungarus. v.ö. ANDREAS UNGARUS: *Krónika* (ford.: BODOR J.) in „*A magyar középkor irodalma. Latin nyelvű irodalom*”, Bp. 1984., pp. 65—114.

re, a franciák szerepének kijelölésére a Kereszténységben, sőt a Kelet iránt még *manapság* is gyakran eredeti módon megnyilvánuló, sok évszázados francia érdeklődés intenzitására is.

Miközben a 13. század végére a Capeting monarchiában az *újrateremtett* kereszties háború<sup>10</sup> már „francia nemzeti ügyé” lett, a század elején még csak az egyéni és kollektív dicsőség, becsület, a hit és a gyarlóság s a bűn forrása, és a középkori embert ellenállhatatlanul vonzó, csodálatának tárgyát jelentő Kelet brutális birtokba vételének egy szavakban és sokak (így a Villehardouin által gyakran ostromozott „tábor elhagyók”) számára a gyakorlatban is nemes célt szolgáló, ám mégis kegyetlen realitásokat megvalósító eszköze volt. A két alapforrást, Villehardouin és Clari műveit már sok szempontból vették vizsgálat alá. Mi most itt csupán egyetlen aspektusát tekintjük át annak az érzésnek, amit a két francia lovag Bizánccal, a várossal találkozásakor érezhetett.

Geoffroy de Villehardouin-ról (1152—1212) annyit tudunk, hogy Champagne marsallja (mint őelőtte már apja is), s hogy a keresztiesek egyik vezetője volt, aki hűbérurát, III. Tibald (Thibaut) champagne-i gróft követve 1199 novemberében vette fel a keresztet. Ettől fogva sorsa szorosan összeforrt a negyedik kereszties hadjáratával. A Bizánci Birodalom romjain létrehozott Latin Császárság egyik főméltóságaként, Villehardouin mindvégig az események középpontjában állt, nem követte vagy elszenvetde a történeteket, hanem azoknak egyik irányítója, sőt, kitervelője volt. Művét, melyet minden bizonnyal 1207 táján írt, a virágzó középkor legszínvonalasabb francia alkotásai közé sorolják, s az iránta megnyilvánuló érdeklődés az első, 16. századi kiadása óta töretlen. Villehardouin történetének a szövege szép, érvelése logikus, jól tükrözi szerzője műveltségét, a forrás történeti értéke jelentős; sőt, mint egyik legkitűnőbb kutatója, Jean Dufournet mondja, *hallgatása bizonyos, az általa adott verziót zavaró elemekről éppoly elegáns, mint prózája*. Tartalmi szempontból azonban Villehardouin interpretációja (melyet áthat a keresztiesek cselekedeteinek igazolási kísérlete) ugyanolyan vitatott (sőt, elfogadhatatlan) marad, mint maga a sereg bizánci vállalkozása. Villehardouin-nel a francia világi arisztokrácia egy neves képviselője lépett be, s mindjárt egy igen színvonalas alkotással, a francia történetírók sorába, s tett ezzel döntő lépést a keleti francia historiográfia, „egy keleti francia történelem” fenntartása és továbbfejlesztése irányában.<sup>11</sup>

---

<sup>10</sup> A királyi hatalom és a nagy monarchiák kibontakozásának folyamatára lásd KRYNEN, J.: *L'empire du Roi. Idées et Croyances en France aux XIII<sup>e</sup>–XV<sup>e</sup> siècles*, Paris, 1993, pp. 69—166., a kereszties hadjárat és a királyi hatalom politikai ideológiai összefogásának korabeli, legkidolgozottabb változatára lásd PIERRE DU BOIS (1250—1321) *De recuperatione Terrae Sanctae* (1305—07) c. kulcsfontosságú munkáját. V.ö. továbbá: RICHARD, *Saint Louis*, pp. 159—204, 383—404, 417—454., UÖ., *Le Royaume Latin de Jérusalem*, Paris, 1953, pp. 262—274., LAVISSE III./2. (Langlois, Ch..V.), pp. 284—322., FAVIER, *Le temps...*, pp. 223—237.

<sup>11</sup> A Villehardouin-kiadásokra lásd: BLAISE DE VIENIERE: *Histoire de Geoffroy de Villehardouin, mareschal de Champagne et de Romenie; de la conquête de Constantinople par des barons françois assiciez aux Venitiens, l'an 1204, d'un costé en son vieil langage et de l'autre en plus moderne et intelligible*, Paris, 1585., továbbá DUFOURNET, J., Paris, 1969. és PAUPHILET, A.: *Historiens et chroniqueurs du Moyen Age*, „Bibl. de la Pléiade”, Paris, 1952, pp. 85—196. A számos részleges fordítást követően ma már (Dufournet kiadása alapján) teljes magyar fordítás is a rendelkezésünkre áll. *Bizánc megvétele*, ford. SZABICS I., Bp., 1985., utószó: KOZMA B. pp. 195—219. A IV. kereszties hadjárat körülményeire lásd még DUFOURNET, I., pp. 3—32. (kronológia, előzmények, bibliográfia), a bizánci oldalról világítják meg az eseményeket BRÉHIER, J.: *La vie et mort de Byzance. La civilisation byzantine*, „Évolution de l'Humanité”, Paris, 1969., pp. 279—304., a pápaság keleti politikájába ágyazva SETTON, *The Papacy...*, I., pp. 1—27., *Korai magyar történeti lexikon*

Különös szerencsét jelent, hogy Bizánc megvételéről egy másik francia beszámoló is rendelkezésünkre áll, mivel a két történet számos szempontból nagyszerűen egészíti ki egymást. Robert de Clari (1170k.—1216u.), a kor színvonalán átlagos műveltségűnek számító egyszerű lovag, a *közemberek egyike*, ugyancsak történetet írt „*azokról, akik Konstantinápolyt hódoltatták*” („*Estoire de chiaus qui conquissent Coustantinoble*”). Egyes vélemények szerint Villehardouin és Clari műveinek színvonala között megközelítően akkora a különbség, mint amekkora a két szerző társadalmi *rangja* és a hadseregben betöltött *pozíciója* között feszül. Clari, aki urát, Hugues d'Amiens-t kísérte el Keletre, s miután végigküzdötte a hadjáratot, Villehardouin-nel szemben nem maradt a Balkánon, hanem hazatért, s azt követően írta meg az 1200 és 1206 közötti időszak történetét. A naív, egyszerű, pikárdiai tájnyelvi elemeket bőven tartalmazó műnek a történetírói névóját és intellektuális szintjét valóban nem lehet Villehardouin-éhez hasonlítani. Bár kronológiája többnyire bizonytalan, írása azonban *emberközeli, naív* és *őszinte*, s elbeszélése a maga módján pontos és rendkívül érdekes. Míg Villehardouin a *stratégia*, a *nagypolitika*, a *diplomácia*, a *lovagi értékek* elegáns stílusú elbeszélője, aki családjá számára jelentős fejedelemséget hasít ki a meghódított területeken, addig Clari *elvész* a seregben tízezerrel meglévő hasonszőrűek tömegében. *Mindössze neve van a névtelenek között*, viszont ehhez a névhez a lovagi hőstettek e túlfűtött légkörében még csak egy *aprócska hőstett* sem kapcsolódik; míg Clari szerény zsákmányával, az átélt ellentmondásos élmények hatása alatt végül mégiscsak visszatér szülőföldjére, s a megszerzett ereklyéket Corbie apátságának adományozza, addig Villehardouin a Pelloponészoszson alapít dinasztiát, és soha nem látja viszont hazáját. Clari története nem szerzett olyan ismertséget sem korában, sem a későbbi századokban, mint Villehardouin-é (egyetlen kézírata maradt fenn).<sup>12</sup>

A körülmények arra predesztinálták Villehardouin és Clari műveit, hogy a kutatók *párhuzamba*, vagy éppen *ellentétbe* állítsák őket, összevessék az azonos eseményekről szóló részeit, illetve hangsúlyozzák az eltérő vagy az egymást *kiegészítő* jellegüket. Villehardouin egy széles látókörű stratégia, aki Bizánc elfoglalásában (noha magyarázata éppen elfedni akarja ezt a körülményt...) valójában a nagy, *nemzetközi* összefüggésekbe helyezett *hadjárat* döntő fontosságú felvonását látja, míg Clari számára Bizánc megvétele tulajdonképpen egy *védőbástya ostromával* azonos. Clari nem is látja azokat a nagy összefüggéseket, melyeknek Villehardouin többnyire az *irányítója* volt. Számos naív értelmezése és tárgyi tévedése van, adatai sokszor pontatlanok. Elbeszélése nem mentes — nem is lehet az — a korabeli propaganda hatásaitól (sőt, mint ilyen is értékes dokumentum), de míg Villehardouin a legnagyobb lelkiismereti problémákra is igyekszik koherens magyarázatot találni (és „kimagyarázni”), addig Clari, úgy tűnik, jóval nehezebben teszi túl magát a

---

(9—14. sz.), (főszerk.) KRISTÓ Gy., (szerk.) ENGEL P. és MAKK F., Bp., 1994. (a továbbiakban *KMTL*), Villehardouin-címszó.

<sup>12</sup> A Clari-kiadásokra és a műre vonatkozóan lásd. LAUER, Ph.: *La conquête de Constantinople*, C:F:M:A., Paris, 1924, (repr. 1956, 1974), és PAUPHLET, pp. 6—81. Clari történetéből néhány kisebb részlet jelent meg, és kiadás előtt áll a teljes szöveg fordítása. Az eddig megjelent részletek közül MEZEY L. (szerk.): *Krónikások, krónikák II. Az új évezredben (XI—XIII sz.)*, *Szemelvények a középkori krónikából*, Bp., 1960., pp. 172—182, 184—185, 188—197 (Clari) és 182—184, 186—188 (Villehardouin), továbbá *KMTL*, Clari-címszó.

negyedik keresztes hadjáratot kísérő súlyos lelki, katonai vagy erkölcsi bizonytalanságokon, a *pápai átok* alá került „*szent zarándoklat*” ellentmondásosságán, a „keresztények ellen forduló” keresztes seregnek a korabeli ember számára nehezen feldolgozható képén. Ugyanakkor, noha érdeklődése és kíváncsisága messze meghaladják kifejezési eszközeinek hatósugarát, „*masszívan áll a maga lehetőségeinek talpalatnyi földjén és eszébe sem jut, hogy tekintetét a világmindenségre vessen*”; — ám az általa belátható terepen Clari *igazi történetfróként* mozog.<sup>13</sup>

Ezek a különbségek számos helyen, így Villehardouin és Clari műveinek Bizánc bevételével kapcsolatos fejezeteiben is jelentkeznek. Villehardouin számára a város egy *rivális* nagyhatalom *kiterjedésében* is óriási *központja*, ritka *gazdagság*, fantasztikus *erődítések* együttese. Villehardouin nem titkolja elismerését, de ámulata soha nem csap át csodálkozásba vagy éppen *csodálatba*: ő valójában csak a kereszteshad *kollektív* és az egyes lovagok *egyéni hősiessége* iránt mutat leplezetlen elismerést, s csupán arra ügyel, hogy a kezükbe kerülő értékekkel *összemérhető* legyen a győztesek dicsősége. Sajnálkozik a város pusztulásán, amikor kitör az újabb tűzvész („*több ház égett le, mint amennyi a francia királyság három legnagyobb városában együttvéve található*”); maga is, a döntő ostrom előtt gyakran járt a bámulatos bizánci építményekben, mint pl. a Blakhernai-palotában, amikor tagja volt annak a követségnek, mely a bizánci császárnak „*saját palotájában üzent hadat*”.<sup>14</sup> Számára tehát Konstantinápoly a még soha nem látott *lovagi hősiesség* minden korábbival összehasonlíthatatlan értékű *jutalma*; egy *kiérdemelt zsákmány*, melyet már a nagy vállalkozás *előtt* pontosan fel kell osztani, kivételes *érték*, melynek csábításai akkorák, hogy a „*korábban mily becsületes*” lovagok, „*minthogy minden rossznak a forrása, a pénzsóvárság is jelen volt*” a pápai kiátkozás fenyegetése ellenére is „*megtartották a zsákmány egy részét*”. Villehardouin gondolkodásában és gyakorlatában a *zsákmány* ezüstben, aranyban és főleg *pénzben átszámolva* fejeződik ki, majd pedig igazán a győzelem következtében megszerzett *hatalomra* átváltva jelenik meg.<sup>15</sup>

Clari történetéből egészen más kép rajzolódik elénk. Az egyszerű lovagok számára szó sincs a *lovagi* becsület szabályai szerinti osztozkodásról (úgy látják, attól vezéreik tisztességtelenül *megfosztották* őket), s még csak arról se, hogy mennyire megérdemelt a keresztesek „*jutalma*”. Talán némi meglepetésre, azt tapasztaljuk, hogy az általa közvetített leírás nem csak *más*, mint a műveltebb, valójában igazán már semmin sem csodálkozó Villehardouin-é, hanem sok szempontból *gazdagabb* is. E leírásokban a *kincs* már nem csupán egyszerű, de kivételesen gazdag és kiérdemelt *prédaként* jelenik meg. Az általa leírt *kincsek* egy másfajta, mégpedig az *igazi gazdagság* forrásai: így Clari „*leltárában*” az első helyen az ereklyék és környezetük, „*lakhelyeik*” állnak, melyek a legkáprázatosabb módon egyesítik a *hitbéli* és a *materiális* értékeket.

---

<sup>13</sup> A szélsőséges megítéléseket jól mutatja a többi korabeli forrás és kommentár is. Közülük idéz néhányat DUFOURNET, II., pp. 393—394, 396—398, 408—416, 445—451., és ALPHANDÉRY—DUPRONT, pp. 265—338., ROUSSET, pp. 80—97., BOZSÓKI, pp. 93—99. A keresztesek balkáni berendezkedésére SETTON, *The Papacy...*, I., pp. 27—85.

<sup>14</sup> V.ö. főleg VILLEHARDOUIN, XXVI—XXXVII, LI, LIV fejj., pp. 47—62, 76—78, 84, 90—91.

<sup>15</sup> *Uo.*, LVI-LVII fejj., pp. 92—97.

Ebben a leírásban, melyet (illusztráció gyanánt) először közlünk magyar nyelven, Konstantinápoly csodái szemünk láttára elevenednek meg: a mindent *abszorbálni* kész, hitében *végtelen*, korábbi tapasztalatában *korlátolt* és „*barbár*” nyugati ember *megszeppent hódítóként* áll szemben ekkor nemcsak a városnak az ő számára korábban elképzelhetetlen *csodáival*, hanem *saját* vallásának, *hitének* számtalan új *bizonyítékával*, a *talán* mégiscsak *bűn* által megszerzett felbecsülhetetlen kincsekkel, s a lelkében egyszer s mindenkorra megtelepedő *lelkiismeretfurdalással*. A *kereszteslovag* ekkor válik egy pillanatra valóban azzá, aminek mindig is látni szeretete magát: igazi hívő *zarándokká*... Clari számára a város a *valósággá* lett *csoda*, Villehardouin-nek pedig a *jogos préda*, s főleg a *meghódított hatalom forrása*.<sup>16</sup>

Az első két francia történetírónak a Bizáncról, a *városról* alkotott, és ennél az igen vázlatos leírásnál sokkal gazdagabb képe csak *egy* a műveik által lehetségessé váló *tematikus* összehasonlítások sorából: nyilvánvaló, hogy a szövegek között meglévő *eltérések* a történetírás szempontjából csak még tovább növelik értékeiket; hogy noha valóban mindketten *ugyanazt* a nagy eseményt írták le, de (s ez a seregben elfoglalt nagyon is különböző helyzetükből, műveltségükből, céljaikból és számos más okból is fakad) *nem* mindig *ugyanazt* látták, *nem* ugyanazt érezték, vagy ha elbeszélésük tárgya esetleg „teljesen” *azonosnak* is látszik, a *látószög más*, és a kép korántsem *ugyanúgy* és *nem ugyanott* jelenik meg. Ami viszont e rövid elemzés alapján is *kétségtelen*: a maguk módján *mindketten* és *örökre* Bizánc *bűnkörébe* kerültek.

## Dokumentum

### Robert de Clari: Történet azokról, kik Konstantinápolyt hódoltatták

Fordította: Cs. TÓTH ANNAMÁRIA

(Pauphilet, A.: *Historiens et Chroniqueurs du Moyen Age*, Gallimard, Paris, 1952, pp. 7—81. alapján)

### Nolcvanegyedik fejezet: A zsákmány elosztása (április 13-20.)

Ezután megparancsolták, hogy az összes zsákmányolt holmit vigyék a városban lévő egyik apátságba. Így is történt, majd kiválasztottak mind a zarándokok, mind a velenceiek közül tíz-tíz lovagot, akikről úgy gondolták, hogy becsületesek, s rájuk bízta a javak őrzését. Oly sok drága arany- és ezüstedény, arannyal átszőtt takaró és drága ékszer volt ott, hogy az valóságos csoda. Amióta a világ áll, soha ennyi s ilyen gazdag, pompás kincset nem látott és nem hódított senki, sem Nagy Sándor idejében, sem Nagy Károly alatt, sem azelőtt, sem pedig azután. Ami engem illet, én nem hiszem, hogy a világ negyven leggazdagabb városában volna annyi gazdagság, amennyit Konstantinápolyban találtak. A görögök is azt tanúsítják, hogy a föld gazdagságának kétharmad része Konstantinápolyban található, egyharmada pedig szétszórta a világban.

---

<sup>16</sup> CLARI, LXXXII—LXXXIX, XCI—XCII fej. Pauphilet-kiadás 62—67.



És lám, pontosan azok, akiknek a kincseket őrizniük kellett volna, azok vették el az aranyékszereket s amit még megkívántak, s ellopták a zsákmányt. Mindegyik előkelő vett magának belőle vagy aranyékszert, vagy arannyal átszótt selyem takarót, vagy ami még jobban tetszett neki, s azt elvitte. Így kezdték a kincseket ellopni, úgyhogy semmit nem osztottak szét a sereg közkatonái között, s a szegény lovagok és a gyalogos vitézek, akik pedig segítettek a zsákmányt megszerezni, sem kaptak semmit, kivéve a közönséges ezüstnemtűt, mint azok az ezüst edények, melyeket a város asszonyai a fürdőbe szoktak magukkal vinni. A többi javakat, amelyeket pedig szét kellett volna osztani, a fent leírt tisztességtelen módon elrejtették maguknak, de azért a velenceiek megkapták a részüket. A megmaradt drágakövek és a nagy kincsek, melyeket még el kellett volna osztani, becstelen úton eltűntek, amint arról még szólni fogunk.

### **Nyolcvankettedik fejezet: Konstantinápoly csodái. A Boukoleón palota.**

Miután a várost bevették, és a keresztesek a már elmondottak szerint berendezkedtek és a palotákat elfoglalták, azokban olyan tömérdek gazdagságot találtak, hogy az minden képzeletet felülmúl. Elmondom most, hogy milyen volt s milyen pompás a Boukoleón palota.

Ebben a palotában, mely az őgróf birtokába került, ötszáz lakóház volt, melyek egymással érintkeztek, s mind arany mozaikkal volt díszítve. Volt ott ezenkívül harminc kis és nagy kápolna is. Volt közöttük egy Sainte Chapelle nevű, amely olyan gazdag és fényűző volt, hogy nem akadt egyetlen sarokvas, zár vagy más vasból készülő lakatosmunka, amit ők ne ezüstből készítenek volna. Egyetlen oszlop sem volt benne, mely ne jáspisből, porfirból vagy más értékes drágakőből készült volna. A kápolna fehér márvánnyal volt kiköveve, mely olyan síma s olyan tiszta volt, mintha kristály lett volna. S ez a kápolna oly gazdag és oly pompás volt, hogy lenyűgöző szépségét és nemes pompáját le sem tudnánk írni. A kápolna belsejében számos drága ereklyét találtak: két darabot az Igazi Keresztből, melyek olyan vastagok voltak, mint egy ember lábszára, és fél öl hosszúságúak. Megtalálták annak a lándzsának a vasát, mellyel a Mi Urunk oldalát átdöfték, azután a két szöveget, melyeket a kezébe s a lábába vertek. Egy kristály fiolában ott találták az ő vérenek egy nagy részét, azonkívül ott volt az a tunika, melyet viselt, s amelyet levetettek róla, amikor a Kálváriára vezették. Ott megtalálták az áldott koronát is, amellyel megkoronázták; s amely olyan szűrős zanótból készült, mint a lándzsahegy. A Szűzanya ruhája is ott volt, meg Keresztelő Szent János úr feje, s még számos egyéb relikvia, melyekről nem tudnám megmondani, hogy valódiak-e.

### **Nyolcvanharmadik fejezet: A Blakhernai palota**

Voltak még más ereklyék is ebben a kápolnában, melyekről elfelejtettem szólni: volt ugyanis két díszes aranyedény, melyek vastag ezüstláncon függtek a kápolna közepén. Az egyik edényben egy tetőcserép, a másikban pedig egy darab gyolcs volt. Elmondom, hogy honnan kerültek ide ezek a relikviák. Élt hajdanán egy szentéletű ember Konstantinápolyban, s ez a szent ember egyszer az Isten iránti szeretetből cseréppel fedte be egy özvegyasszony házáét. Amint a tetőn dolgozott, megjelent neki a Mi Urunk, s szólott véle. A jóember mellett

volt éppen egy gyolcs kendő. „Add ide nekem, mondta a Mi Urunk, azt a gyolcsot.” A jóember átnyújtotta neki, a Mi Urunk pedig megtörölte vele az arcát, úgy, hogy annak lenyomata rajta maradt, majd visszaadta a kendőt. Azt mondta az embernek, hogy vigye, és értesse meg a betegekkel, s aki hisz őbenne, az megtisztul a betegségétől. A jóember fogta a gyolcsot, s el is vitte; de mielőtt elvitte volna, azután, hogy Isten azt visszaadta neki, estig elrejtette egy tetőcserép alá. Vecsernye idején azután elment érte, s amint a cserepet fölemelte, látta, hogy a lenyomat a cserépen is megvan ugyanúgy, mint a gyolcson. Akkor magával vitte a cserepet is, meg a gyolcsot is, és nagyon sok beteget gyógyított meg általuk. S ezek az ereklyék függtek a kápolna közepén, ahogy azt meséltem.

Még egy ereklye volt ebben a Sainte Chapelle-ben, mégpedig egy kép Szent Demeterről, melyet egy deszkára festettek. Ez a kép olyan sok olajat eresztett, hogy alig győzték visszatartani, annyi folyt ki a képből.

A Blakhernai palotában vagy húsz kápolna és legalább kétszáz ház volt, ha nem háromszáz, s ezek mind szorosán egymás mellé épültek, s arany mozaikkal voltak kirakva. Ez a palota is oly gazdag és oly fényűző volt, hogy lehetetlen volna leírni. Ebben a palotában rengeteg értékes és drága kincs volt, mert ott tartották azokat a drága koronákat, amelyek a korábban hatalmon lévő császárok tulajdona volt, a drága aranyékszereket, a drága, arannyal hímzett selyem kelméket, az értékes császári öltözékeket és a pompás drágaköveket. Oly sok egyéb gazdagság volt még a palotában és a város sok más helyén, hogy a sok arany és ezüst kincset nem is tudnánk összeszámolni.

### **Nyolcvanötödik fejezet: A Hagia Sophia temploma**

Most elmondom nektek, hogy milyen volt a Hagia Sophia templom. Hagia Sophia görögül annyi, mint franciául a Szentháromság. A templom teljesen kerek volt. A kupola körül, a templom belsejében karzatok épültek, melyeket nagyon értékes oszlopok tartottak, s nem volt oszlop, mely ne jáspisből vagy porfirból vagy értékes drágakőből lett volna. S egyetlen oszlop sem volt, melynek ne lett volna valamilyen gyógyító ereje: volt olyan, amelyikhez ha hozzádörzsölődtek, meggyógyította a vesebajt, olyan, amelyik a lágyék betegségét gyógyította, s olyan, amely más betegségeket orvosolt. Ebben a templomban minden ajtó, sarokvas, zár és más kellék, aminek vasból kellett volna lennie, ezüstből készült. A templom főoltára felbecsülhetetlenül gazdag volt, ugyanis az oltáron lévő asztalt aranyból és drágakövekből készítették, melyeket összetörtek, megolvasztottak majd ezeket formába öntötték. Az asztalt, mely vagy tizennégy láb hosszú volt, egy gazdag császár készítette. Az oltár körül ezüst oszlopok álltak, melyek egy, az oltárra helyezett tabernakulumot tartottak. Ez harang formájú volt, s tömör ezüstből készült, s oly drága volt, hogy az értékét meg sem lehet határozni. Az a hely, ahol az evangéliumot olvasták föl, szintén oly díszes és oly pompázatos volt, hogy azt le sem tudnánk írni nektek. Azután vagy száz lámpatartó függött a templomban, s ezek mindegyike karvastagságú ezüstláncon csüngött lefelé. Minden lámpatartóban huszonöt lámpás világított vagy még több is, s egyetlen ilyen csillár értéke sem volt kevesebb kétszáz ezüstmárknál.

A templom ezüst nagykapujának láncán függött egy cső, melynek anyagát nem ismertük. Akkora volt, mint a síp, amit a pásztorok fújnak. Most elmondom, hogy mi volt

ennek a csónek az erénye: Ha egy beteg, akinek belül a testében volt valamilyen baja, például puffadás a hasában, a szájába vette, akár csak egy kicsit is, a cső rögtön kiszívta belőle a betegségét, s a száján keresztül kivette belőle a mérget. De olyan erősen tartotta az embert, hogy az már a szemeit forgatta, de addig nem tudott elmenni, amíg a cső egészen ki nem szívta belőle a betegséget: Ezért aki súlyosabb beteg volt, azt hosszabb ideig tartotta fogva, ha pedig olyan valaki vette a szájába, aki nem volt beteg, azt semeddig sem tartotta.

### **Nyolcvanhatodik fejezet: A Hagia Sophia templom előtti tér**

A Hagia Sophia templom előtt egy hatalmas oszlop állott, mely olyan vastag volt, hogy három ember tudta volna csak átfogni, magassága pedig elérte az ötven ölt. Márványból készült, a márványra rezet raktak s jó erős vaspántokkal fogták körbe. Fönn, az oszlop tetején egy tizenöt láb hosszú és ugyanolyan széles kő volt; ezen a kövön állott egy réz szobor; egy hatalmas lovon ülő császár, aki a kezét a pogány föld felé nyújtotta. Az volt ráírva, hogy esküszik, hogy a szaracénokkal fegyverszünetet soha nem köt. A másik kezében egy arany almát tartott, s az alma tetején egy kis kereszt volt. A görögök úgy mondták, hogy ez Heraklioisz császár. Mind a ló farán, mind a fején és környékén tíz gém rakott fészket, melyek minden évben oda fészkeltek.

### **Nyolcvanhetedik fejezet: A Szent Apostolok temploma**

Volt azután másutt a városban még egy másik templom, melyet a Hét Apostol templomának hívtak. Úgy mondták, hogy ez még gazdagabb és még gyönyörűbb volt, mint a Hagia Sophia templom, s a gazdagsága és a pompája oly nagy volt, hogy azt lehetetlen volna híven elmesélni. Hét apostol teste nyugodott ebben a templomban, s ott volt az a márványoszlop is, melyhez a Mi Urunkat odakötözték, mielőtt keresztre feszítették volna. S azt is mesélték, hogy Konstantin császár és Heléna is ott nyugszik, s még több más császár is.

### **Nyolcvannyolcadik fejezet: Az Aranypalást-kapu**

Volt a város egy másik részén egy kapu, mely az Aranypalást nevet viselte. Ezen a kapun volt egy aranygolyó, melyet olyan varázslattal készítettek, hogy a görögök szerint mindaddig, amíg az a golyó ott van, a várost nem éri villámcsapás. Ezen a golyón volt egy bronz szobor, mely kinyújtott karján egy aranypalástot tartott, s ez volt ráírva: „Mindenkinek, így a szobor, aki egy évet Konstantinápolyban eltölt, olyan aranypalásttal kell rendelkeznie, mint nekem.”

## **Nyolcvankilencedik fejezet: Az Aranykapu**

A város egy másik pontján volt még egy kapu, azt Aranykapunak hívták. Két olyan hatalmas, rézből öntött elefánt díszítette, hogy az valóságos csoda volt. Ezt a kaput soha ki nem nyitották, csak akkor, amikor a császár csatából tért vissza, s meghódított valamely földet. Mikor a hódító hadjáratból hazatért, a város papsága körmenetben a császár elé vonult, akkor a kaput kitárták, majd előhoztak egy arany szekeret, ami olyan volt, mint bármely más négykerekű szekér, de ezt diadalszekérnek nevezték. E diadalszekér közepén állott egy magas szék, a széken volt egy trónus, körülötte pedig négy oszlop tartott egy mennyezetet, amely a trónus fölé árnyékot adott, s még az is mintha aranyból lett volna. Erre a trónusra ült föl a császár, fején koronával, s ezen a szekéren és ezen a kapun át vezették őt nagy örömjongás és ünneplés közepette egészen a palotájáig.

## **Kilencvenegyedik fejezet: Óriás méretű szobrok**

Még más csodálatos dolog is akadt a városban: két rendkívül szépen és nagyon élethűen megmintázott, nőt ábrázoló réz szobor, s egyikük magassága sem volt húsz lábnál kevesebb. Az egyik szobor a kezét Nyugat felé nyújtotta, s a reá írt szöveg a következőképpen szólt: „Nyugat felől jönnek majd azok, akik Konstantinápolyt hódolttatják.” A másik szobor a kezét a test egy csúf helye felé nyújtotta; ott pedig a felirat így szólt: „És ide fogjuk őket taszítani.” E két szobor a pénzváltóhely előtt állt, mely abban az időben igen hatalmas volt, s ott gyülekeztek a gazdag pénzváltók, akik előtt nagy halmokban hevert a bizantínus és a drágakő, még azelőtt, hogy a város elesett volna; mert amikor a várost elfoglaltuk, már nem volt olyan sok.

## **Kilencvenkettedik fejezet: Oszlopok. A Blakhernai Szűz Mária Templom.**

A város egy másik pontján még nagyobb csodával találkoztunk: két oszloppal, melyek olyan vastagok voltak, hogy három ember tudta volna csak körbefogni őket, magasságuk pedig elérte az egyenként ötven ölet. Mindkét oszlop tetején, az oda épített kicsiny kunyhóban lakott egy-egy remete, s az oszlopokon ajtó volt, ezeken keresztül lehetett oda följutni. Az oszlopok külsején jóslatszerűen megfestették és leírták a Konstantinápolyval kapcsolatos minden addig megtörtént vagy azután eljövendő kalandot és hódítást. De a kalandos eseményt senki nem ismerhette addig, amíg az meg nem történt. Amikor azután megtörtént, az emberek odamentek bémészkozni, s akkor közlőről megnézhatték és láthatták azt a bizonyos kalandot. A franciák által véghezvitt hódítás is meg volt írva és le volt festve, s az ostromló hajók is, melyekkel a várost bevették. De a görögök nem tudhattak róla, mielőtt az be nem következett. S amikor bekövetkezett, az emberek elmentek nézelődni ezekhez az oszlopokhoz, s azt találták, hogy a festett hajókra írt betűk megmondták, hogy Nyugat felől nyírtott fejű, páncélinget viselő emberek jönnek majd, s meghódítják Konstantinápolyt.

Mindazt a sok csodát, melyről idáig meséltem, s még elég sokat, melyeket fel sem tudok sorolni, a Konstantinápolyba érkező és az azt elfoglaló franciák mind látták. Ami engem illet, nem hiszem, hogy akadna olyan szavahihető ember, aki számba tudná venni a

város valamennyi apátságát, oly rengeteg volt belőlük mind szerzetesek, mind apácák számára, a városon kívül található kolostorokat nem is számítva. Megszámolták, hogy mind szerzetes, mind világi pap volt a városban vagy harmincezer. De most már félreteszem a görögökről, előkelőkről és alsóbbrendűekről, szegényekről és gazdagokról, a város nagyságáról, a palotákról és a többi csodákról szóló mesémet. Mert senki emberfia, bármennyi időt töltött is a városban, nem tudná felsorolni sem leírni, akármit meséljen is, még a századrészét sem annak a gazdagságnak, szépségnek és pompának, mely e város apátságaiban, templomaiban és palotáiban volt, s mindez hazugságnak tűnne előttetek, és el sem hinnétek.

E többi templom között volt egy, melyet úgy hívtak, hogy a Blakhernai Szűz Mária templom, s itt őrizték azt a szemfedőt, amelybe a Mi Urunk testét takarták, s amely minden pénteken meglebbent, úgy hogy látni engedte a Mi Urunk testének rajzolatát. Soha nem tudták meg sem a görögök, sem a franciák, hogy mi történt ezzel a szemfedő lepellel, amikor a várost elfoglalták. S azután ott volt az egyik apátság, ahol a jó Mánuel császár nyugszik; nem született még sem szent férfiú, sem szent életű nőszemély ezen a földön, ki oly előkelően és oly pompásan nyugodna sírjában, mint a császár. Ugyanebben az apátságban volt az a márványasztal is, melyen a Mi Urunkat kiterítették, midőn levették a keresztről, s még mindig lehet látni a könnyeket, melyeket a Szűzanya ejtett rá.